

## BULDAN VE YÖRESİNDEKİ KİTABELER

**Yard. Doç. Dr. Süleyman SOLMAZ**

*Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü*

### GİRİŞ

Kitâbe, binaların iç ve dış duvarlarında mermer, taş, ahşap, çini, maden gibi maddeler üzerine oymak veya kabartmak suretiyle işlenmiş yazıya verilen isimdir. Binanın yanı sıra çeşme, köprü, nişan taşı veya menzil taşı, mezar taşı gibi eserler de akla gelmelidir.

Genellikle dinî, sivil ve askerî binaların belli yerlerine özenle işlenen kitabeler, içerdiği bilgilerle çok önemli bir mimarî eleman olmanın yanı sıra dekoratif de bir unsurdur.

Yapıların çoğunlukla giriş kapıları üzerinde yer alan ve eserin kimin tarafından ve ne zaman yapıldığını bildiren kitabelere *târih kitâbesi*; eserin tamir edildiğini anlatan kitabelere *tamir kitâbesi* adı verilmiştir. Selçuklu ve Osmanlı döneminden kalan eserlerin bazılarında kitabeler kemerler üzerinde, bazıları ise iç kapıların üzerinde yer almıştır. Çok az olmakla beraber dış duvarlarda da levhalar görülmektedir. Bunlara da *kitâbe levhası* adı verilmektedir.

Biz bu gün kitabenin yanında **yazıt** kelimesini de kullanıyoruz. Yazıt için Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'nde şu karşılıklar vardır: 1) Bir kimse veya olayın anısını yaşatmak için bir şey üzerine kazılan yazı, kitabe: Orhon Yazıtları 2) mim. Çevresi kabartma silmeli, içinde yazı olan taş.

Medeniyet tarihi, sanat tarihi, dil ve tarih alanlarında yapılan araştırmalarda önemli bir kaynak olan kitabeleri inceleyen bilim dalına Osmanlı **ilm-i kitabet** adını vermiştir. Günümüzde **yazıt bilimi** olarak karşılanan terimin Batı dillerindeki karşılığı ise **epigrafidir**.

Batıda başlayan kitabe okuma ve inceleme çalışmaları önce Mısır'a, daha sonraları da bize geçmiştir. Gabriel Colin, Max van Berchem, Franz Teaschner, Paul Wittek gibi Avrupalı âlimler ilk çalışmaları yapmışlardır. Bu konuda çalışan Türk ilim adamları arasında Halil Ethem, Rıdvan Nafiz, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Abdürrahim

Şerif Beygu, İ. Hakkı Konyalı, Şevket Beysanoğlu sayılabilir. Remzi Duran, Affan Egemen, Mahmut Karataş, Kasım İnce gibi günümüz araştırmacılarını da bunlara eklemek gerekir. Bu gün üniversitelerimizde yer alan Sanat Tarihi Bölümlerinin bu işi layık-ı vechile yaptıklarına inanıyorum.

Kitabelerde metinler genellikle girift olup bazen de istif kuralları dışına çıkılarak bazı harf ve kelimelerin yeri değişebilmektedir. Bu sebeple kitabe okuyacak kişinin eski yazı bilmekten başka, bir takım ek bilgileri de haiz olması lazımdır. Hat bilgisi, ebced hesabı, şiir, vezin bunların başlıcalarıdır. Ayet, hadis ve kelam-ı kibar bilmek ise bu işin mütemmim cüzüdür.

Tarihsel yapılarda, kitabeler yazıldıkları yere göre ayrı önem ve anlam taşır. Mesela camiye girdiğinizde duvar boyunca bir şeyler yazılıysa, bu büyük bir ihtimalle bir sure veya uzun bir sureden alınmış ayetlerdir (bu gelenek bu gün de devam etmektedir). Buna **kuşak yazısı** denmektedir. Mihrapta “**fevellü vecheke şatrül-mescidil-haram** / Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir (Bakara 2/144)” veya “**kullema dahale Zekeriya aleyhel-mihrab** / Zekeriya onun yanına (Hz. Meryem) her girişinde mihrabın yanında bir rızık bulurdu (Ali İmran 3/37)” ayetleri bulunmaktadır. Çeşmelerde “Evelem yerelleziyne keferu eenne’s-semavati ve’l-ard kâneteretkan fefeteknahüma ve cealna **minel-mai külle şeyin hayy** efela yuminun / Biz her canlı şeyi sudan yarattık ( Enbiya 21-30) kütüphanelerde ise “ **Fîhâ kütübün kıymetün**/ Orada esaslı kitaplar vardır (El-Beyyine 98-3) ayetleri ya iktibas halinde ya da bütünüyle yer almaktadır. Bunların mutlaka çok önemli mesajları vardır.

Mezar taşlarında ise genellikle “Hüvel Baki/ **Allah ve hüve’l-mevt**” yazılarıyla karşılaşırız.

Kitabeler hakkında genel bilgi verdikten sonra Buldan görebildiğimiz kitabelere geçebiliriz.

Buldan’da karşılaştığımız ilk kitabe, eski müftülük binasındaki bir kütüphane kitabesidir. Bu kitabenin aslında buraya ait olmadığını, bu günkü Varyemezler’in yaşadığı mahallede bulunan Kâdirî Tekkesi’den buraya getirildiğini söyleyen insanlar var.

Bârekallah muvaffak eyledi Rabb-ı Celîl  
Sarf-ı himmetle vücuda geldi âsâr-ı cemîl  
Hacı İbrâhim-zâde Hacı Mustafa Ağa  
Hâyır-hâh olduğuna yeter bu ra’nâ delîl  
Kıldı ihyâ ehl-i ilmi nev -bünyad ile  
Daim ihsan eyleye Allah ana hayr-ı cezîl  
Müşkilin hall eyledi hâce heman işte kitab  
Fevk-i zi ilm-i alîmi oku itme kîl ü kâl  
Cevher târihini Salih geldi iki köşe  
Bu kitâb-hâne yapıldı tâlibine müjde kıl

Cevher tarih ibaresi mısradaki noktalı harflerle düşürülen tarih demektir ki bunların sayısal karşılığı **1144’ (1731)**e tekabül etmektedir.

Çarşı Camii'nde gördüğümüz bir kitabe de Ashab-ı Kehf'in isimlerinin yazılı olduğu kitabedir. Kitabede sırasıyla Yemliha, Mekselina, Meslina, Mernuş, Debernuş Şazenuş (Sazenuş), Kefeştetayyuş ve Kıtmir (köpekleri)in isimleri yazılıdır. Sahibü'l-hayrat ve'l-hasenat Pehlivan Hacı Halil sene 1204

Buldan Karşıyaka Mahallesi'nde bulunan ve şuanda restore edilen bir caminin dış duvarında bulunan bir kitabenin yan tarafında şu yazı var

İlahi bu camii şerifin banisi olan zad Kahveci Molla Mehmet Allah rahmet eyleye yapılış tarihi Rumi 1170 (1754)

Bu kitabenin çevirisi eksik yapılmıştır. Kahveci-zade olmalıdır; daha başka okunamayan yerler de vardır.

Buldan şehir merkezinde gördüğümüz başka bir kitabe de bir dergaha aittir. Dergahın piri ve yaptıran şahsın türbesi de caminin içindedir. Kitabe yazılı olanlar aşağıdaki gibidir:

Banî-i dergâh  
Kutbü'l-ârifin gavsü'l-vâsılîn Seyyid e's-şeyh Hacı Ali Baba sene 24 Kanunuevvel 1330, 7 Cumadel evvel 1341

Eski kaymakamlık binasının üzerinde **Bânî-i esas kâim-i makam Nureddin Beg** yazılıdır. Herhangi bir tarih göremedik. İçine girme imkânımız da olmadı.

Buldan'da karşılaştığımız bir başka kitabe de 1927'de Kaymakam Ahmed İhsan tarafından Taşçı Niyazi'ye yaptırılan Cumhuriyet Nümune Mektebi binası üzerindeki kitabedir. Kitabede şu bilgiler vardır:

Cumhuriyet Nümune Mektebi 1927  
Mâziyi devirdik yüce bir azm ile cehlin  
Yapdık yıkılan sine-i enkâzına mekteb  
Ansın da rehâkârını ahfadı bu neslin  
Bir menba-ı feyz ü hüner olsun ana mekteb  
Bânisi Kaymakam Ahmed İhsan  
Taşçı Niyazi

Mezar taşları kitabe açısından zengin bir malzemedir. Mezar taşlarındaki kitabeler belli şiir parçalarından oluşmaktadır. Biz bunu mezar o bölgede taşı yapan esnafın elinde bulunan malzemeyle izah ediyoruz. Buldan ve yöresinde önce Bahçeli Dede kabristanına gittik. Orada bulunan mezar taşlarında gördüğümüz beyitlerden ilki şöyledir:

Emr etti Huda eyledi ferman  
İrişdi ecel virmedi aman  
Dünyada gicelemege doymadım heman  
Ahiretde muradımı vere Rahman

Okka oğlu Hacı Ahmed'e ait olan bu mezar taşında bulunan tarih 929'dur. Fakat yöredeki insanlardan aldığımız bilgilere dayanarak bu tarihin 1929 olduğunu söyleyebiliriz.

Bahçeli Dede mevkiinde bulunan başka bir mezar taşı

Ziyarete gelen ihvan-ı havas  
İdüp niyyet cümleliz ihlas  
İki cihanda bulmak için yümm-i halas  
İde ruhuma bir fatiha ma'ü'l-ihlas  
El-merhum KÖR Ahmed oğlu

Alaca oğlu Köyü'ndeki mezar taşlarının daha derli toplu ve diri olduklarını gördük. Burada üç ayrı mezar yazısına rastladık. Bunlardan ilki yukarıda da verdiğimiz dörtlüktür.

Emr etti Hudâ eyledi ferman  
İrişdi ecel virmedi aman  
Dünyada gicelemege doymadım hemân  
Âhiretde murâdımı vere Rahman

(El merhum Hacı Ali Ağa oğlu Süleyman Ağa mahdumu Mustafa Çavuş, ruhuna fatiha)

1334 tarihli olan mezar taşlarından ikincisi şöyle:

Beni halk eyledi Yaradan  
Ben ettim zatına iman  
Buyurmuş **ircii** ferman  
Bulunmaz çâre-i iman

(Merhum Alacalı oğlu Hacı Mehmed Ağa ruhuna fatiha)

Başka bir mezar taşı örneği

Gel efendim nazar eyle kabir taşıma  
Sanup gezer anda neler geldi başıma

Buldan'da eski bir mezarlık vardır. Bu mezarlık bugün kullanılmamaktadır. Herhangi koruma da yoktur. Tamamen davar ve mal yaylım yeri olarak kullanılan bu mezarlıkta bulunan bir mezar taşında ise şunlar yazılıdır ki bu mezar taşının alt tarafı kırılmış olduğundan kime ait olduğunu tespit edemedik.

Beni kıl mağfiret Yaradan  
Be-hakkı arş-ı a'zam nûr-ı Kur'an  
Gelip kabrimi ziyâret eden ihvân  
İde ruhuma bir fâtiha ihsân

Yine eski mezarlıkta rastladığımız topraktan kırılarak çıkarılmış ve bir kenara atılmış başka bir kitabede ise biraz daha farklı bir şiir görüyoruz:

Hüvel-mevt 1351  
Alâyiş-i dünya ile mağrur olma ey can u ciğer  
Seni de ben gibi hâk ider huşda (?) karar  
Hin-i karar  
Başım üzre dikilen sanma nişangâhumdur benim  
Seng-i mıknaş . . . . . cümleye yayın çeker

Sarı Mahmutlu Köyü'ne ait yaylada bulunan ve Merkez Efendi'nin babasının da yattığı (tespit edilemedi) kabristanda bulunan 1318 tarihli bir kitabe:

Bu merkade her kim ki ederse dua  
Ede mahşerde şefeât mücteba  
El merhum Monla Ahmed oğlu Halil zevcesi ehli ruhuna fatiha

Eski Derbent mezarlığında (ki burası baraj suları altında kalmış, baraj suları azalınca da sazlık her tarafı kaplamış, minare boyunda sazlıkların arasından ancak kenarda kalmış iki mezara ulaşabildik ve) tarih bakımından en eski ve üzerindeki beyit bakımından değişik olan kitabeyi inceledik. Kitabedeki tarih 1293 olup Merhum Ahmed Ağa oğlu Bekir Ağa'ya aittir.

Hüvel-baki  
Sene 1293  
Ne kadar şâyi' olsa şânîñ  
Akıbet iki taşdır nişânîñ  
Süleyman gibi tahtını yel götürse  
Mezâristân olur gittim nâgâh

Çeşmeler kitabeler açısından zengin bir malzeme kaynağıdır. Buldan'da da bu açıdan yeteri kadar malzeme yoktur, mevcut malzemenin hemen hepsi yeni döneme ait gibi görünmektedir. Buldan'ın üst taraflarında Helvacılar Mahallesi denen yerde bulunan bir **çeşme kitabesi**

Hamdülillah bir eser bıraktık iş bu dünyada  
Ola makbûl-i Huda ana hem karşı ukbâda  
Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Kalaycı-zade Hacı Halil Ağa 1326

Buldan'da anlaşılan manada kitabe olmasa da cami veya başka mekânlarda süs olarak kullanılan bazı levhalar da var. Bunlardan ikisi eski müftülük binasında gördüğümüz "**şerefü'l-mekan bi'l-mekin** / Mekanın şerefi oturandan ileri gelir; kelamı ile

**Ve 'aneti'l-vücuhi li'l-hayyi'l kayyûmi ve kad câbi men hamele zulma** / Bütün yüzler insanlar) diri ve her şeye hakim olan Allah için eğilip boyun bük müştür. Zulüm yüklenen ise, gerçekten perişan olmuştur (Taha 20 /111) ayetinin ağaç üzerine oyma veya kabartmak suretiyle yapılmış iki tablodur.

Sonuç olarak Buldan da diğer Türk yurtları gibi Türk mührünü taşıyan cami, eşme gibi toplum yararına yapılmış birçok müesseseyi barındıran bir yerdir. Bu yerin, yurdun bekçileri de, haleflerinin vefasızlığına ve biganeliğine rağmen, aynı topraklarda zamana ve teknolojiye direnen kabir taşlarıdır.